

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора економічних наук,
професора Мокія Анатолія Івановича на дисертаційну роботу
Свердлової Юлії Олегівни «Людський капітал в стратегії
конкурентоспроможності економіки Європейського Союзу»,
представлену до захисту на спеціалізованій вченій раді К 35.051.21 у
Львівському національному університеті імені Івана Франка на здобуття
наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 –
світове господарство і міжнародні економічні відносини**

I. Актуальність теми дослідження

В умовах глобалізації добробут населення і стабільність держави залежать від ефективності функціонування національної економіки, яка визначається, насамперед, рівнем розвитку людського капіталу. Передумовою сталого економічного поступу України стають інвестиції в освіту, науку, охорону здоров'я, мобільність працівників, мотивацію праці, тобто у пріоритетні сфери життєдіяльності суспільства, де формується людський капітал.

Подальший розвиток і ефективність використання людського потенціалу є однією з найскладніших соціально-економічних проблем України, внаслідок того, що завершення переходу від адміністративно-планової системи до соціально-ринкової об'єктивно супроводжується кризовими явищами, погіршенням якості людського капіталу через недостатнє фінансування соціальної сфери. В умовах воєнних дій та політико-економічної кризи зменшення обсягів виробництва, неповна зайнятість і рівень безробіття, міжнародна міграція трудових ресурсів зумовили руйнування і недовикористання людського потенціалу. Інноваційна модель національної економіки повинна бути забезпечена якісно новим людським капіталом, тому особливо актуальним і необхідним є дослідження проблеми формування і нагромадження людського капіталу інноваційного типу та способів ефективного

його використання на концептуальних принципах мегарегіонального політико-економічного утворення ЄС.

Перспективи євроінтеграційного процесу визначаються фундаментальними змінами методологічних положень, методів та технологій стратегічного управління. На зміну парадигмі управління ресурсами приходить парадигма управління людським капіталом, яка є системоутворюючою в економіці Європейського Союзу. Незважаючи, що знання завжди були однією із найважливіших умов ефективного виробництва, унікальність сучасного етапу економічного розвитку полягає саме у формуванні і використанні людського капіталу, як домінантного чинника стратегії зміцнення конкурентоспроможності економіки України.

Значення мікрорівня економічної діяльності у процесах інвестування людського капіталу та забезпечення їх ефективності важко переоцінити, адже саме на підприємствах здійснюється безпосереднє використання нагромадженого людського капіталу, досягається економічний та соціальний ефекти, формуються передумови подальшого розвитку. Тобто, підприємство є тією ланкою, що об'єднує процеси формування, розвитку та використання трудових ресурсів і забезпечує ефективність здійснених інвестицій в людський капітал. На сучасному етапі євроінтеграції України виокремилася потреба системного дослідження глобальних стратегічних переваг економіки Європейського Союзу, функціональних та інституціональних особливостей, системних характеристик розвитку для визначення значущості та ступеня впливу імперативів глобалізації на національні й мегарегіональні процеси.

Відтак, актуальність теми дисертаційного дослідження зумовлена, з одного боку, потребою у розробці теоретико-методологічного базису дослідження та розвитку людського капіталу в економіці Європейського Союзу, а з іншого – необхідністю обґрунтування концептуальних принципів і засобів формування стратегії конкурентоспроможності національної економіки, адаптації людського капіталу країни до впливу зовнішніх чинників євроінтеграції. Наведеним

обумовлена вагомість наукової, теоретичної значущості та практичної цінності отриманих результатів дисертаційної роботи.

II. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані в дисертації, їх новизна. Ступінь обґрунтованості та достовірності

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та авторефератом, основними науковими працями дисертанта дозволяє визначити методологічні положення, теоретико-методичні підходи, прикладні висновки і рекомендації, які характеризуються науковою новизною, сформульовані автором самостійно і відображають його науковий внесок у розв'язання науково-прикладної задачі розвитку людського капіталу України як чинника зміцнення конкурентоспроможності національної економіки в умовах інтеграції у соціально-економічне середовище Європейського Союзу.

До вагомих наукових результатів дисертаційної роботи, які вважаємо науково новими, відносяться такі.

1. Ґрунтовно аргументоване виокремлення головних етапів соціальної політики ЄС: (1) становлення спільної соціальної політики, запровадження мінімальних соціальних стандартів та їх уніфікація; (2) трансформування соціальної політики в самостійний напрям діяльності ЄЕС; (3) визначення уніфікованого переліку соціальних прав в ЄЕС та програми дій їх досягнення Хартією Співтовариства; (4) створення концептуального базису соціальної політики ЄС та засад європейської соціальної моделі; (5) обґрунтування пріоритетів соціальної політики ЄС та модернізація систем соціального захисту; (6) трансформація європейської соціальної моделі й формування європейської соціальної доктрини; (7) неоліберальні реформи та інноваційні зміни, орієнтовані на результативність освіти, зайнятість, працевлаштування молоді, протидію бідності (с. 42-60).

2. Узагальнена та категоріальна ідентифікація теоретико-методичних положень щодо системних характеристик людського капіталу як стратегічного

ресурсу розвитку дозволили автору окреслити його як сукупність інтелектуальних, підприємницьких, виробничих, винахідницьких здібностей, спроможних продукувати і нагромаджувати навички, впроваджувати їх у виробництво, вдосконалювати технології, який є рушієм науково-технічних надбань економіки та її перебудови на інноваційній основі, а також чинником забезпечення міжнародної конкурентоспроможності (с. 13-37).

3. Обґрунтування теоретичних положень і прикладних рекомендацій щодо перспектив співробітництва України з ЄС у сфері освіти, науки, культури для зміцнення національної конкурентоспроможності через реалізацію заходів вдосконалення соціальної сфери та охорони довкілля. В роботі доведено, що співпраця в освітній сфері, визнання українських дипломів, забезпечення мобільності фахівців, студентів, викладачів і науковців сприятиме адаптації стандартів ЄС та ефективному використанню людського потенціалу України (с. 184-191).

4. Дисертантом достатньо глибоко обґрунтовується доцільність та пріоритети участі в науково-дослідних програмах ЄС, зокрема, у програмі «Горизонт 2020» для трансформування інноваційних засад розвитку, стимулювання залучення вітчизняних ВНЗ, науково-дослідницьких закладів до спільних європейських наукових досліджень, створення базисних передумов успішних структурних реформ у науково-інноваційній сфері. Погодимось з дослідницею, що саме основоположний принцип «перенесення ідей від лабораторії до ринку» позитивно вплине не тільки на науку, але й на економіку через розширення можливостей залучення високотехнологічних галузей в сектори реальної економіки (с. 192-199).

5. Використання методів розрахунку рангової кореляції дозволило оцінити вплив розвитку людського капіталу на конкурентоспроможність економіки країн-членів ЄС загалом. При цьому новим можна вважати доведення щільного зв'язку між глобальною конкурентоспроможністю економіки та такими факторами, як: (1) вища освіта та професійна підготовка; (2) здоров'я та

початкова освіта; (3) рівень освіти; (4) інноваційний потенціал; (5) показники глобальної інноваційності (с. 124-133).

6. В роботі істотний розвиток отримали концептуальні положення типологізації соціальної держави у країнах ЄС доповненням історично сформованих та діючих моделей східноєвропейською моделлю соціальних стандартів, що поєднує принципи державного інтервенціонізму та лібералізму, коли держава раціонально і доцільно регулює ринкові відносини для економічного зростання та підвищення рівня зайнятості громадян (с. 103-123).

Обґрунтованість та достовірність науково нових теоретико-методичних підходів і прикладних рекомендацій підтверджується використанням та узагальненням новітніх положень теорій глобалістики, перехідних економік, міжнародних економічних відносин, національної конкурентоспроможності, стратегічного програмування для опрацювання статистичних матеріалів, особливо при проведенні інституціонального аналізу соціальної політики Європейського Союзу та України.

Достовірність отриманих результатів забезпечується використанням сучасних методів статистичного та факторного аналізу, рангової кореляції для опрацювання та оцінки впливу розвитку людського капіталу на конкурентоспроможність економіки країн-членів ЄС.

III. Повнота викладу результатів дослідження в опублікованих працях

Основні результати дисертаційної роботи опубліковано у 17 наукових працях, з них п'ять статей – в наукових фахових виданнях, у тому числі одна – у виданні, що включене до міжнародних наукометричних баз. Загальний обсяг публікацій, які особисто належать автору, складає 10,1 д.а.

Зміст автореферату достатньо повно відображає структуру дисертаційної роботи, сутність отриманих науково нових теоретичних і методичних положень та прикладних рекомендацій.

IV. Теоретична значущість отриманих результатів дослідження

Теоретична значущість результатів дисертаційної роботи полягає у науковому обґрунтуванні теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку людського капіталу як чинника підвищення конкурентоспроможності економіки України в умовах інтеграції у соціально-економічне середовище Європейського Союзу.

V. Практичне значення отриманих результатів

Практичне значення одержаних результатів полягає у доцільності використання пропозицій автора для обґрунтування стратегічних пріоритетів реформ та програм, засобів розвитку й ефективного використання базових компонентів людського капіталу, здатних позитивно вплинути на конкурентоспроможність вітчизняної економіки в умовах глобальної конкуренції.

Науково-практичні результати та пропозиції дисертаційного дослідження засвідчуються їх впровадженням у діяльності законодавчих та виконавчих органів державного управління, зокрема:

– для обґрунтування програмних засад стратегій забезпечення підвищення конкурентних позицій національної економіки, ефективного застосування людського капіталу Департаментом гуманітарної та соціальної політики Секретаріату Кабінету Міністрів України; при підготовці слухань з питань науки і освіти, у розробці освітніх та наукових програм, аналітичних матеріалів Комітетом з питань науки і освіти Верховної Ради України;

– для розробки методів та засобів політики розвитку людського капіталу України в умовах інтеграції до ЄС Департаментом стратегічного планування та аналізу Міністерства соціальної політики України;

– при підготовці програм, пропозицій та проектів документів Федерації профспілок України для формування якісної соціально-економічної системи людського капіталу.

Теоретико-методичні підходи, узагальнення та аналітично-прогностичні оцінки і рекомендації знайшли використання:

– при розробці навчальних програм та викладанні дисциплін «Європейська інтеграційна політика», «Глобальні програми світового господарства і МЕН»; у держбюджетних науково-дослідних роботах «Національна економічна стратегія розвитку України в глобальному середовищі», «Диверсифікація соціально-економічного співробітництва України з Європейським Союзом» кафедри міжнародних економічних відносин і бізнесу Навчально-наукового інституту міжнародних відносин Національного авіаційного університету; у навчальних програмах та викладанні дисциплін «Європейські стратегії України», «Європейська інтеграційна політика» Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Теоретична та практична значущість результатів дослідження підтверджується необхідними документами.

VI. Положення, які можуть слугувати підставою для дискусії, окремі зауваження до дисертації та автореферату

1. Здійснюючи обґрунтування теоретико-методичного базису дослідження, зокрема, категоріальних компонент «конкурентні переваги», «міжнародна конкурентоспроможність», автор не окреслює чітко галузей, секторів економіки і засобів, з використанням яких людський капітал забезпечує міжнародну конкурентоспроможність економік країн-членів Європейського Союзу. Хоча при цьому у роботі наголошено, що «...в умовах глобалізації на міжнародну конкурентоспроможність країни впливає цілий комплекс чинників, серед яких людському капіталу відводиться визначальна роль, яка полягає в задіянні первинних факторних умов у процесі суспільного виробництва й перетворенні

їх на вторинні факторні умови, які забезпечують країні довгострокові конкурентні переваги...» (с. 13-37; с. 124-135).

2. З наведеним вище пов'язана певна незавершеність обґрунтування необхідності адаптації соціальних стандартів України до вимог ЄС (с.159-183). Негативна оцінка відповідності сутнісних характеристик соціальних стандартів України та окремих країн ЄС (рис. 3.6, табл. 3.16, табл. 3.17, табл. 3.19), унаочнення окремих макропоказників розвитку України (рис. 3.5, рис. 3.8, табл. 3.20, рис. 3.9, рис. 3.10), зіставлення рейтингів та показників нашої країни зі світовими лідерами (рис. 3.7, табл. 3.18) не дають беззаперечних підстав для висновку про узагальнену адаптацію соціальних стандартів України до умов ЄС. З нашого погляду, на сучасному етапі глобалізації невисокий рівень заробітної плати в Україні (11% за даними рис. 3.7) позитивно впливає на національну конкурентоспроможність, особливо для підприємств виробничого сектору економіки.

3. Науково-методична значущість проведеної періодизації соціальної політики ЄС (с. 42-59), очевидно, має певне інформаційне і методичне значення, але потребує широкого інституціонального аналізу (за О. Сухаревим), або критичної оцінки сутнісних характеристик кожного періоду («етапу» в авторському трактуванні) з позиції видатних вчених (наприклад, М. Алле). Певною мірою це зауваження стосується матеріалу, викладеного у підрозділі 1.3 («Інституційні засади реалізації соціальної політики ЄС»).

4. Опрацювання значного обсягу статистичного матеріалу для розрахунку рангової кореляції має певну наукову цінність, проте в аспекті новизни необхідно стверджувати лише про зв'язок між показниками і, меншою мірою, про «залежність» (автор зазначає, що коефіцієнт рангової кореляції застосовується для «...статистичного зв'язку між явищами» (с. 125, абз. 4)). Наголосимо, що в роботі аналізуються зв'язки між показниками з певним часовим лагом затримки актуальності, а головне, йдеться про статичні зв'язки між явищами, а не про динаміку їх зміни.

5. Спiрним видається твердження щодо факторного аналізу «залежностi» мiж показниками iндексу людського розвитку (табл. 3.13-3.15). Звернемо увагу й на фактографiчний характер матерiалу цього пiдроздiлу без узгодження його iз стратегiчними програмними документами соцiально-економiчного розвитку України 2014-2015 рокiв, особливо пов'язаних з Угодою про Асоцiацiю мiж Україною та ЄС.

6. Ґрунтовне опрацювання теоретико-методологiчних пiдстав дослiдження розвитку людського капiталу як провiдного чинника конкурентоспроможностi в умовах iнтеграцiї забезпечило взаємозв'язок теми з метою i завданнями дослiдження. Проте, логiчним видається викладення на завершальному етапi (пiдроздiл 3.3) аналітико-прогнозних оцiнок ефектiв вiд розвитку людського капiталу України в умовах iмплементацiї вимог *acquis communautaire*, Спiльних полiтик ЄС у коротко-, середньо- та довгостроковiй перспективi.

7. Погоджуючись з доведенням домiнанти значення для України спiвробiтництва з ЄС у сферi освiти для пiдвищення рiвня конкурентоспроможностi (с. 187-192), участi у Болонському процесi, програмах, спрямованих на розвиток особистостi, конкурентоспроможностi, креативностi, вкажемо на необхiднiсть критичного аналізу їх реалiзацiї не лише в Україні, але й в краiнах ЄС-12, а також окреслення механiзму отримання конкурентних переваг нацiональної економiки вiд участi у програмах спiвпрацi.

VII. Вiдповiднiсть дисертацiї вимогам Положення про порядок присудження наукових ступенiв та присвоєння вчених звань України та iнших нормативних актiв МОН України

Незважаючи на окреми дискусiйнi положення та недолiки, якi iстотно не впливають на загальну позитиву оцiнку дисертацiйної роботи, вважаємо, що дисертацiя Свердлової Юлiї Олегiвни на тему «Людський капiтал в стратегiї конкурентоспроможностi економiки Європейського Союзу» є самостiйною

завершеною науковою працею, а отримані нові науково обгрунтовані результати у сукупності сприяють розв'язанню важливої науково-прикладної задачі підвищення конкурентоспроможності економіки України в процесі розвитку людського капіталу під впливом інтеграції у соціально-економічне середовище Європейського Союзу.

Зміст дисертації відповідає обраній темі, забезпечує досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження.

Таким чином, за формальними та змістовними ознаками опонована дисертація та автореферат загалом відповідають вимогам нормативних документів МОН України до кандидатських дисертацій.

VIII. Загальний висновок

Дисертація Сverdлової Юлії Олегівни «Людський капітал в стратегії конкурентоспроможності економіки Європейського Союзу» є завершеною самостійною науковою працею, науково нові результати якої спрямовані на вирішення важливого науково-прикладного завдання розробки теоретико-методичних положень та практичних рекомендацій щодо розвитку людського капіталу і зміцнення конкурентоспроможності економіки України на сучасному етапі євроінтеграції.

Дисертаційна робота «Людський капітал в стратегії конкурентоспроможності економіки Європейського Союзу» відповідає вимогам пп. 11, 13, 14, 15 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, а її автор, Сverdлова Юлія Олегівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент:
 доктор економічних наук, професор,
 проректор з міжнародних зв'язків
 і стратегічного розвитку
 Запорізького інституту економіки та
 інформаційних технологій

Мокій А.І.

*Підпис А.І. Мокій засвідчено.
 Керівник РК Ін А.Ю. Тимошенко*